

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิต และจะมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในอนาคตตามจำนวนของประชากรเพิ่มมากขึ้น การพัฒนาทางเศรษฐกิจและการพัฒนาความเป็นอยู่สูงขึ้น จำเป็นต้องการใช้น้ำปริมาณเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ในขณะที่ปริมาณน้ำมีจำนวนจำกัดทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ เนื่องจากสาเหตุหลายประการ ประเทศไทยมีทรัพยากรน้ำอุดมสมบูรณ์มาแต่ในอดีต จึงมีลักษณะแบบแผนการใช้น้ำของประชาชนเป็นไปอย่างฟุ่มเฟือยขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุด จนถึงปัจจุบันนี้ทรัพยากรน้ำไม่อุดมสมบูรณ์หรือมีอย่างสม่ำเสมอเพียงพอเหมือนเช่นในอดีต จึงเกิดภาวะการขาดแคลนน้ำ น้ำท่วม น้ำเน่าเสีย หรือมลพิษทางน้ำ และยังก่อให้เกิดปัญหาอื่นๆตามมาเช่น ปัญหาแย่งชิงน้ำระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำด้วยกัน หรือระหว่างการใช้ประโยชน์จากน้ำของแต่ละภาคของการผลิต เช่น ภาคการเกษตรกรรม ภาคอุตสาหกรรม เป็นต้น ซึ่งปัญหาต่างๆเหล่านี้ในวันจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปรับปรุงระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีเป้าหมายให้มีการใช้ทรัพยากรน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด ภายใต้การพัฒนาแบบยั่งยืน โดยให้ทุกส่วนในสังคมทั้งภาครัฐและภาคเอกชนประชาชนทั่วไปจะต้องมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ (ปราโมทย์ ไ้มักัด , 2540)

ปัญหาการใช้น้ำในโครงการชลประทานส่วนใหญ่ยังไม่ก่อให้เกิดประโยชน์เต็มที่ คือ ตอบสนองต่อการลงทุนเพื่องบประมาณร้อยละ 20 ของพื้นที่การเกษตรทั่วประเทศเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่าในพื้นที่หลายโครงการเกษตร ยังไม่เห็นความสำคัญและการใช้ประโยชน์จากชลประทานอย่างเต็มที่ รวมทั้งเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเกษตรอีกมาก ที่ไม่เห็นความสำคัญโดยการนำเอาสิ่งที่ไม่จำเป็นสำหรับการพัฒนา มาสนับสนุนการปฏิบัติงานของตน (อนันต์ คาโลดม, 2529)

ปัญหาต่างๆอาจแบ่งได้เป็นประเด็นสำคัญๆ ได้แก่ ปัญหาด้านวิศวกรรม ได้แก่ ปัญหาการขาดประสิทธิภาพการชลประทานของระบบคลอง คูส่งน้ำ และการระบายน้ำ รวมถึงลักษณะและประเภทของระบบทำให้น้ำได้ไม่ทั่วถึง ปัญหาความรับผิดชอบของเกษตรกรเองที่ไม่รู้จักสิทธิหน้าที่ของตน รวมไปถึงความเห็นแก่ตัวของเกษตรกร ที่มีลักษณะแนวคิดที่ว่า

" โครงการชลประทานเป็นของรัฐ ตนไม่มีหน้าที่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ ถ้าเกิดความเสียหายรัฐควรดำเนินการซ่อมแซมแก้ไขเอง" โดยเฉพาะอาคารหรือสิ่งก่อสร้างต่างๆในระบบชลประทานระดับแปลงนา ทั้งนี้รวมถึงปัญหาที่เกี่ยวกับการขาดความร่วมมือหรือประสานงานระหว่างกลุ่มผู้ใช้น้ำกับคณะกรรมการและผู้บริหารของกลุ่มเกษตรกรเอง ทั้งนี้ในแง่ของเกษตรกรเอง ที่ขาดความสนใจกระตือรือร้นที่จะไปติดต่อหรือมีความสัมพันธ์ด้วยโดยตรงหรือแม้แต่ไปร่วมประชุม ส่วนในแง่ของผู้บริหารกลุ่มต่างๆที่ยังขาดการสื่อสาร ประชาสัมพันธ์และลงมาดูคลุกคลีในระดับไร่นาอย่างแท้จริง และประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งก็คือตัวของเกษตรกรไม่เคยชินต่อการรวมกลุ่มในลักษณะที่เป็นทางการ ซึ่งต้องอาศัยตัวบทกฎหมายระเบียบข้อบังคับต่างๆในการจัดการการใช้น้ำของกลุ่ม

ปัญหาดังที่กล่าวข้างต้นล้วนเกี่ยวพันกันและส่งผลสะท้อนกลับไปมา จนกลายเป็นปัญหาเรื้อรังแก้ไขยาก อันเป็นผลให้การใช้น้ำของเกษตรกรขาดประสิทธิภาพ เนื่องจากความซ้ำซ้อนของการแก้ปัญหาการส่งน้ำและการใช้น้ำ เช่น การส่งน้ำแก่พื้นที่เพาะปลูกนั้นมักจะประสบปัญหาเกี่ยวกับการเอารัดเอาเปรียบกัน ในการใช้น้ำร่วมกันระหว่างเกษตรกรที่อยู่ใกล้ตลอดส่งน้ำตอนบนของพื้นที่ส่งน้ำเกษตรกร มักจะเก็บกักน้ำไว้ใช้ก่อนจนกว่าตนเองจะเสร็จกิจกรรมใช้น้ำแล้ว จึงยอมให้เกษตรกรที่อยู่ตอนล่างลงมาได้ใช้ประโยชน์ เรียกว่า เกษตรกรบางส่วนมีปัญหา ใ้รับน้ำช้าหรือไม่ได้รับเลย

ปัญหาการแย่งชิงน้ำระหว่างเกษตรกรของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่วัง-ก้วลม นับวันจะมีความขัดแย้งกันมาก ทั้งนี้ทางโครงการฯต้องจัดสรรน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัด จึงไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร อีกทั้งโครงสร้างทางการเกษตรในบริเวณพื้นที่โครงการส่วนใหญ่ปลูกข้าวเป็นพืชหลัก ความต้องการน้ำเพื่อคอกกล้า ปักดำ และการเจริญเติบโตสูงกว่าพืชชนิดอื่น และต้องปลูกพืชให้ทันตามวันเวลา ฤดูกาลกำหนด เกษตรกรจึงมีความต้องการน้ำเวลาเดียวกันทั้งหมด ประกอบกับเกิดภาวะฝนแล้งในบางช่วงเวลาของฤดูกาลเพาะปลูก ปัญหาและความเดือดร้อนของเกษตรกรจึงทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ในปัจจุบันทางโครงการได้นำกลยุทธ์ในการบริหารจัดการน้ำภายใต้แนวความคิดของความจำเป็นพื้นฐาน โดยการระดมความคิดทั้งทฤษฎีสังคมศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ เพื่อเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและการปฏิบัติที่มุ่งไปสู่การบรรลุเป้าหมายของสังคม (Social Goal) ก่อให้เกิดความเข้มแข็ง ปัญหาความเดือดร้อนของเกษตรกรผู้ใช้น้ำเพื่อการเกษตรกรรมทั้งใน และนอกพื้นที่ชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่วัง-ก้วลม เป็นปัญหาที่ทำนายให้แก้ไขซึ่งในปัจจุบันเกษตรกรได้มีการรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำ ทั้งนี้เพื่อลดความขัดแย้งกันในการใช้น้ำ และมีการวางกฎระเบียบกันเองภายใน

ดังนั้นผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาในประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาเป็นยอมรับกันว่ากลุ่มผู้ใช้น้ำเป็นตัวอย่างขององค์กรพื้นฐานของประชาชนในชนบทที่มีความสำเร็จในการบริหารกลุ่ม โดยสามารถจัดการการใช้น้ำให้แก่สมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นที่ยอมรับจากสมาชิกในกลุ่มและให้โอกาสสมาชิกได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เนื่องจากในปัจจุบันสภาวะทางสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองของประชาชนในชนบททั้งทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ล้วนเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบโดยตรงต่อวิถีของชาวชนบทและองค์กรทางสังคมในระดับพื้นฐาน จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาในคำถามที่ว่ากระบวนการพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองนั้นได้มีอิทธิพลต่อการบริหารจัดการการใช้น้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ซึ่งเป็นองค์กรหลักของชนบทหรือไม่เพียงใด โดยทั้งนี้ได้มุ่งประเด็นของการศึกษาเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางด้านองค์กรของระบบ แยกรายละเอียดเป็นประเด็นทางสังคมและประเด็นทางเศรษฐกิจของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ซึ่งประเด็นทางสังคมได้มุ่งศึกษาในเรื่องของอายุ ระดับการศึกษา จำนวนแรงงานในครอบครัว ความถี่ของการรับข่าวสาร และลักษณะเชิงพฤติกรรมในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของกลุ่ม ส่วนในประเด็นทางเศรษฐกิจที่เป็นประเด็นของการศึกษา ได้แก่ ความแตกต่างด้านรายได้ของสมาชิก จำนวนพื้นที่ถือครองและใช้ประโยชน์ในการเกษตร และลักษณะการเพาะปลูกของพืชผลหลัก ซึ่งในประเด็นต่างๆที่ศึกษาเหล่านี้คาดว่าจะสามารถบอกถึงลักษณะของความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ภายใต้กระบวนการพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นข้อมูลแสวงหาแนวทางในการใช้น้ำและจัดการการใช้น้ำจากโครงการชลประทานที่มีประสิทธิภาพ และไม่เกิดปัญหาการแย่งชิงน้ำกันระหว่างเกษตรกรในโครงการอื่นๆ โดยทั้งนี้ได้สรุปประเด็นปัญหาการวิจัย เพื่อเป็นการหาแสวงหาแนวทางและวิธีการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ โดยจะเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการ ได้แก่ เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการแก้ปัญหาการกระจายน้ำไปสู่พื้นที่เกษตรกร/ เพื่อลดปัญหาข้อขัดแย้งในการใช้น้ำจากระบบชลประทาน/ ให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาระบบชลประทาน เพื่อใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการสร้างความเข้าใจต่อการใช้น้ำอย่างถูกต้องยุติธรรม

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำจากโครงการชลประทานแม่วัง - กิวลม มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาถึงลักษณะและสภาพการใช้น้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำในปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาถึงปัญหาและข้อขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรน้ำ

3. เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ
4. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ

1.3 สมมุติฐานในการวิจัย

1. การรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ใช้น้ำในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ
 - ก) รายได้ของครัวเรือน
 - ข) ขนาดที่ดินที่ถือครอง
 - ค) ชนิดของพืชที่ปลูกตามฤดูกาล
 - ง) ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับ
2. การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ มีความสัมพันธ์ในทางบวกกับ ปัจจัยทางสังคม
 - ก) อายุของสมาชิก
 - ข) ระดับการศึกษา
 - ค) ขนาด/จำนวนสมาชิกในครัวเรือน
 - ง) การได้รับข้อมูลข่าวสาร
 - จ) ความถี่ในการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มฯ

1.4 แนวคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมปริทัศน์

ในการวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของเกษตรกรผู้ใช้น้ำจากโครงการชลประทานแม่วัง-กวิลม จังหวัดลำปาง ผู้วิจัยได้กำหนดแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับดังต่อไปนี้

- 1.4.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
- 1.4.2 แนวคิดและทฤษฎีของการบริหารจัดการ
- 1.4.3 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 1.4.4 แนวคิดทางการเกษตรและการใช้น้ำ
- 1.4.5 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่
- 1.4.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.4.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

สภาพและบทบาท (Status and Role) เป็นการกำหนดเรียกบุคคลหนึ่งว่าเป็นข้าราชการหรือตำแหน่งใดๆนั้น ตามสถานภาพ (Status) ของบุคคลผู้นั้น สถานภาพจะเป็นตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม เป็นสิทธิหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นๆและสังคมส่วนรวม สถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไร ในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะบุคคล ซึ่งทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่น และมีอะไรเป็นเครื่องหมายของตนเอง (สุพิศตรา สุภาพ, 2522)

บทบาทเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงระหว่างบุคคลกับองค์กร แสดงพฤติกรรมของคนในองค์กรที่เป็นทางการ เทคนิควิทยาการที่ไม่เป็นทางการ และความหมายของบุคคลในงานที่ทำ ระบบของบทบาทจึงเป็นเสมือนหนึ่งสนามที่กำหนดขึ้น ให้ผู้แสดงออกถึงความคาดหมายและพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติ หรือบรรดาสมาชิกภายในองค์กร ซึ่งคำกล่าวดังกล่าวนี้เป็นกรอบอธิบายถึงบทบาทของบุคคลที่อยู่ภายในองค์กรและกลุ่มนั้นๆ (ชงชัย สันติวงษ์ และ ชัยยศ สันติวงษ์, 2526)

บทบาทบางครั้งก็เรียกว่า บทบาททางสังคม เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งเฉพาะทางสังคม เช่น บทบาทการเป็นพ่อ บทบาทของการเป็นครู เป็นต้น ความหมายของบทบาทเป็นการกล่าวถึงสิทธิหน้าที่ที่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งทางสังคม ซึ่งบ่งบอกให้รู้ว่าแต่ละคนควรแสดงบทบาทอะไรบ้างในการเป็นพ่อ หรือ เป็นครู และเป็นหน้าที่ของเขาคือต้องแสดงพฤติกรรมตามบทบาทนั้นๆ และเขาสามารถเรียกร้องหรืออ้างสิทธินั้นได้ (Broom and Selznick, 1969)

Levinson, Naniel J. 1964 ได้ให้ความหมายของบทบาทนั้นมียู่ 3 ประการคือ

1. บทบาท หมายถึง ปทัสถาน ความมุ่งหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบ และอื่นๆ ที่มีลักษณะในทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้ คำนึง ถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่ง ไปถึงการบ่งชี้บ่งถึงหน้าที่อันควรกระทำ
2. บทบาท หมายถึง ความเป็นไปของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้นๆ ที่สมาชิกในกลุ่มให้ความเชื่อมั่น
3. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม หรือ อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั่นเอง

ลักษณะที่สำคัญของบทบาทแบ่งออกเป็น 2 ประการคือ

1. ความคาดหวัง (Expectations) เป็นการคาดหวังของบุคคลที่ดำรงตำแหน่งนั้นๆ ว่าควรจะแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมกับตำแหน่งนั้น ๆ อย่างไร

2. การแสดงบทบาท (Enactments) เป็นการแสดงบทบาทของบุคคลให้สอดคล้องกับบทบาทที่ถูกกำหนดไว้

Sarbin Theodore.1972 ได้กล่าวถึงความหมายของบทบาทว่า บทบาทน่าจะหมายถึงความสมดุระหว่างแบบแผนของพฤติกรรมที่สอดคล้องกับแบบแผนทางสถานภาพที่สังคมกำหนดตามขอบเขตของสิทธิและหน้าที่ และบทบาทที่ควรจะเป็นนั้นก็ไม่น่าอนเสมอไปว่าจะเหมือนพฤติกรรมจริงของบุคคลที่ครองสถานภาพนั้นๆ เพราะคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้นๆอาจจะไม่สอดคล้องกันก็เป็นได้ อีกนัยหนึ่งพิจารณาในด้านการแสดงบทบาทหรือการปะทะสังสรรค์ทางสังคม บทบาทจึงหมายถึงผลสืบเนื่องที่มีแบบแผนของการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการปะทะสังสรรค์นั้น บทบาทเป็นวิถีทางการแสดงพฤติกรรมของบุคคลที่สังสรรค์

Andrew D.Sqilagy.1984 ได้กล่าวถึง ความสำคัญของบทบาททางการบริหารสามารถแยกได้ใน 2 ลักษณะ ลักษณะแรก คือ หน้าที่ทางการบริหาร ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การเป็นผู้นำ และการควบคุม ลักษณะที่สอง คือ ทักษะทางการบริหาร ได้แก่ เทคนิค บุคลากร แนวคิด และการวินิจฉัย เป็นต้น และบทบาททางการบริหารเองสามารถอธิบายได้จากพฤติกรรมที่แสดงออกในองค์กรนั้น โดยที่ดูที่ความสามารถ (Capacity) เช่น ความเป็นผู้นำในองค์กร ความเป็นตัวแทนขององค์กร เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสาร และเป็นผู้ตัดสินใจ หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า “สวมหมวกหลายใบ” บทบาทดังกล่าวจะเป็นกลไกสำคัญยิ่งในการบริหารหรือการปฏิบัติงาน สามารถขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้

บทบาทเป็นการจำแนกชนิดของบุคคลในสังคมซึ่งถูกทำให้แตกต่างกัน โดยคุณสมบัติและพฤติกรรมของตนเองที่มีปทัสถาน บทบาทแสดงให้เห็นถึงการกระทำกิจกรรมต่างๆและลักษณะซึ่งเป็นสิ่งที่ยอมรับกันในสังคมของสมาชิกในสังคม และบทบาทยังเป็นวิธีแสดงพฤติกรรมของบุคคลที่สังสรรค์นั้นว่าจะปฏิบัติต่อกันอย่างไร หรือคาดว่าผู้อื่นจะปฏิบัติต่อตนอย่างไร บทบาทจึงเป็นตัวกลางระหว่างสังคมกับบุคคลแต่ละคนที่อยู่ในสถานการณ์ ซึ่งพฤติกรรมของเขากลายเป็นแนวทางปฏิบัติของสังคม คุณสมบัติและการกระทำที่แตกต่างกันและมีต่อสังคมนั้นกลายเป็นปทัสถานของสังคม ดังนั้นสังคมจึงต้องมีรูปแบบ การวางรูปแบบของบทบาทที่ควรจะเป็นเอาไว้ เมื่อสถานการณ์เป็นที่รวมแห่งสิทธิและหน้าที่แล้ว บทบาทก็เป็นลักษณะที่เคลื่อนไหวของสถานภาพ คือ การใช้สิทธิและหน้าที่ให้บังเกิดผล นั่นคือ สถานภาพแสดงให้เห็นทราบว่าบุคคลนั้นถูกคาดหวังให้ทำอะไรบ้าง เช่น เมื่อเป็นเด็กก่อนแอกินไปกว่าที่จะทำงานได้ หรือเมื่อเป็นนายแพทย์ก็ควรจะสนใจในเรื่องคนไข้ สถานภาพและบทบาทจึงเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ออกเสมือนเป็นหนึ่งเป็นคนละด้านของเหรียญ บทบาทของบุคคลในสังคมย่อมขึ้นอยู่กัสถานภาพที่ครองอยู่ และคุณสมบัติส่วนตัวของ

บุคคล บทบาทของบุคคลจึงแตกต่างกันไปตามลักษณะ อุปนิสัย ความคิด ความรู้ ความสามารถ มูลเหตุจูงใจ การอบรม ความพอใจ สถานภาพทางกายและจิตใจของบุคคลที่ดำเนินบทบาทนั้น (ปทานุกรมลัพท์หลวงของสถาบันภาษาศาสตร์,2523)

จากความหมายจากนันทวรรณคดีกล่าวข้างต้น สามารถสรุปความหมายของบทบาทว่าเป็นพฤติกรรมของบุคคลที่ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ ซึ่งบทบาทในการวิจัยครั้งนี้เป็นการพิจารณาพฤติกรรมในการปฏิบัติงานตามหน้าที่ของกลุ่มเกษตรกรผู้นำจากโครงการชลประทานแม่วัง-กวิกรม ตามนโยบายการจัดสรรน้ำและแผนการใช้น้ำของทางกลุ่ม

บทบาทเป็นพฤติกรรมของคนที่ได้แสดงตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตามเงื่อนไขและอำนาจหน้าที่ ต้องกระทำเพื่อบุคคลเข้ามาดำรงตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใดและพฤติกรรมดังกล่าวนั้น ย่อมมีส่วนผูกพันกับความคิดเห็นของผู้ดำรงตำแหน่ง และความคาดหวังของสังคมที่เห็นว่าบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งนั้นควรจะทำ และในแง่ของจิตวิทยาสังคมถือว่าความคิด ความรู้สึก พฤติกรรมของคน ต่างมีความสัมพันธ์กับการปรากฏตัวของคนอื่น ตำแหน่งเป็นเพียงระบบของการคาดหวัง บทบาทพฤติกรรมของคนจริงๆที่ ปรากฏนั้นเป็นผลเนื่องจากปฏิกิริยาระหว่าง "ตัว" กับ "บทบาท" ทั้งนี้ที่บุคคลหนึ่งทราบว่าตนเองถูกคาดหวังว่าจะทำบทบาท บุคคลนั้นก็เกิดการคาดหวังบทบาทจากผู้ที่มีปฏิกิริยาต่อ ซึ่งเรียกว่า การคาดหวังปฏิกิริยาดังนั้น พฤติกรรมของคนเราจะเป็นไปได้ถูกต้องหรือไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งต่อไปนี้ (สมเดช สิทธิพิงศ์พิทยา,2523)

1. ความถูกต้องแน่นอนของการคาดหวังบทบาท ซึ่งขึ้นอยู่กับการคาดการณ์ของตำแหน่งตัวเองและตำแหน่งของผู้ที่จะทำปฏิกิริยาต่อ
2. ความสันทัดในการดำเนินบทบาท ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ในขณะที่มีปฏิกิริยา
3. สภาพ "คน" ของคนนั้น ซึ่งหมายถึง จิตใจ อารมณ์ ในขณะที่มีปฏิกิริยาสัมพันธ์อันจะเป็นผลต่อการคาดหวังบทบาท และความสันทัดในการดำเนินบทบาทด้วย ถ้าหากผู้แสดงบทบาทอารมณ์ไม่ดีย่อมแสดงได้แตกต่างจากการแสดงขณะอารมณ์ดี

บทบาทของผู้นำหรือผู้บริหารโดยสรุปว่า ผู้นำหรือหัวหน้างานจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ จะเป็นผู้กำหนดทัศนคติของผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน บทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จึงได้แก่ การเป็นผู้เริ่มต้นหรือริเริ่มจากตัวผู้นำเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่าง โดยเป็นผู้ผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างจริงจังและสม่ำเสมอ ให้การปรับปรุงการปฏิบัติงานอย่างมีคุณภาพและสุดท้ายผู้นำต้องมีบทบาทในการติดตามงานและประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ทราบว่างานนั้นเป็นไปตามแผนงานหรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคอย่างไร และมีแนวทางการแก้ปัญหาอย่างไรบ้าง (สุชาติ รังสินันท์,2539)

Andrew.D.Sqilagy.1984 ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทไว้ในเชิงทฤษฎีทางปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์นิยม(Symbolic Interactionism) ว่าได้เปรียบเหมือนกับ "การเล่นละครบนเวที" (Dramaturgical Approach) ซึ่งประกอบด้วยลักษณะความคาดหวัง (Expectation) ทั้งหมด 3 ประเภท คือ

1. ความคาดหวังจากบทบาท (Expectation from the Script) หมายถึง ภาวะความเป็นจริงต่างๆทางสังคม (Social Reality) จะสามารถเปรียบเทียบได้เช่นบทละคร (Script) ซึ่งประกอบด้วยตำแหน่งต่างๆทางสังคม จะถูกต้องและควบคุมโดยบรรทัดฐานที่แตกต่างกันไปตามสถานการณ์และเงื่อนไขทางสังคมที่แตกต่างกัน
2. ความคาดหวังจากผู้ร่วมแสดงคนอื่นๆ (Expectation from the other "Player") หมายถึง การที่สังคมมีบรรทัดฐานซึ่งเปรียบเสมือนบท (Script) ที่กำหนดบทบาทของบุคคลในความสัมพันธ์กันทางสังคมดังกล่าวแล้ว บุคคลในสังคมจึงมีการสวมบทบาท (Role Taking) ซึ่งกันและกัน เพื่อที่บุคคลจะได้คาดหวังพฤติกรรมของบุคคลอื่นในสังคมที่แสดงออก และความสัมพันธ์ (Interaction) ที่ถูกต้องตามความคาดหวังของสังคมและบุคคลอื่นๆ
3. ความคาดหวังจากผู้ชม (Expectation from the "Audience") หมายถึง ความคาดหวังของบุคคลในสังคมที่อยู่ในสถานภาพต่างๆกัน ซึ่งจะต้องคาดหวังและสวมบทบาทของบุคคลอื่น เพื่อที่จะเป็นเครื่องนำทางไปสู่การปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างถูกต้องและเป็นไปตามหลักเกณฑ์ ซึ่งเป็นความคาดหวังร่วมกัน (Turner, Jonathan H.,1982)

บทบาทในการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารแบ่งได้ 3 บทบาท คือ

1. บทบาทระหว่างบุคคล (Interpersonal Role) ประกอบด้วย 3 ลักษณะคือ

- บทบาทเป็นผู้แทนของกิจการ หมายถึง ผู้บริหารปกติที่ทำงานตามอำนาจหน้าที่ ตามกฎหมาย หรือสถานภาพทางสังคมโดยทั่วไปนั่นเอง
- บทบาทเป็นผู้นำ หมายถึง สามารถโน้มน้าว ชักจูง อำนวยการ และฝึกอบรมลูกน้องได้
- บทบาทเป็นผู้ประสานงานกับฝ่ายอื่นๆ หมายถึง การสร้างเครือข่ายติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกรวมทั้งการติดต่อสื่อสาร เช่น การพูดคุยกับองค์กรภายนอกหน่วย การพบปะปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานอื่นๆ เป็นต้น

2. บทบาทด้านข้อมูล (Information Role) ประกอบไปด้วย 3 ลักษณะ คือ

- บทบาทผู้คอยติดตามข้อมูล หมายถึง เป็นผู้แสวงหาและรับข้อมูลที่ยังไม่เข้าใจทั้งภายในองค์กรและสภาพแวดล้อม ได้แก่ การติดตามสถานะการณ์ต่างๆ รายงานสิ่งที่เกิดขึ้น และแลกเปลี่ยนข้อมูลกับหน่วยงานอื่น วางแผนกลยุทธ์ในการแข่งขันกับองค์กรอื่นๆ
- บทบาทผู้เผยแพร่หรือถ่ายทอดข้อมูล หมายถึง การแจ้งข้อมูลข่าวสารที่ได้รับทั้งจาก

ภายในและภายนอกองค์กรให้สมาชิก ได้รับทราบ

-บทบาทเป็นโฆษก หมายถึง เป็นผู้ให้ข้อมูลกับบุคคลภายนอกองค์กรเกี่ยวกับ แผนงาน นโยบาย การปฏิบัติงานขององค์กร

3.บทบาทด้านการตัดสินใจ (Decisional Role) ประกอบด้วย 4 ลักษณะ คือ

- เป็นผู้ประกอบการ หมายถึง เป็นผู้คิดริเริ่ม โครงการต่างๆ ให้บรรลุผล
- เป็นผู้แก้ไขปัญหายุ่งยาก หมายถึง เป็นผู้สามารถที่จะแก้ไขสถานการณ์เมื่อเกิดปัญหา
- เป็นผู้จัดสรรทรัพยากร หมายถึง เป็นผู้ที่จะจัดสรรเครื่องมือ เครื่องมือ วางแผนงาน
- เป็นผู้แทนเจรจาต่อรอง หมายถึง เป็นผู้ที่สามารถต่อรองผลประโยชน์ขององค์กร

โดยสรุปแล้วความสำคัญของบทบาทก็คือ เป็นการแสดงหรือการกระทำให้เกิดผลขึ้น จะโดยสถานภาพของบุคคลหรือความคาดหวังของบุคคลอื่น หรือการกระทำจริงของบุคคลนั้นก็ตาม เมื่อบทบาทได้แสดงออกไปจะบังเกิดผลปรากฏโดยทันทีทั้งต่อบุคคล สภาพแวดล้อม หรือปฏิริยาผลสะท้อนกลับบทบาทที่ได้กระทำไป จึงเป็นความสำคัญของบทบาทอย่างยิ่ง เพื่อผลที่เกิดขึ้นมีต่อบทบาทที่แสดงออกไป ซึ่งบทบาทของผู้บริหารหรือผู้นำควรจะต้องเกี่ยวข้องกับ การวางแผน การระบียบองค์กร การวางตัวบุคคลให้เข้าทำงาน การข่าวสาร ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ การสร้างขวัญและกำลังใจ การตัดสินใจปัญหาต่างๆ รวมถึงการหาแนวทางในการปรับปรุงองค์กร

เป็นต้น

จากแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า บทบาท คือ การกระทำตามสถานภาพ ซึ่งมีบรรทัดฐานกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าบุคคลที่อยู่ในบทบาทนั้นๆจะต้องมีสิทธิและทำหน้าที่อะไรบ้าง และที่สำคัญคือ บุคคลที่ปฏิบัติงานในองค์กรจะต้องเข้าใจบทบาทของตนเองอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพื่อให้มีมาตรฐานในการปฏิบัติงาน ดังนั้นบทบาทในการศึกษาค้นคว้านี้จึง หมายถึง การกระทำตามหน้าที่ของสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำจากโครงการชลประทานแม่วัง-กักวม ในการบริหารการจัดการทรัพยากรน้ำ ในด้านการวางแผน การปฏิบัติตามแผน นโยบาย การประสานงาน และการประเมินผล

1.4.2 แนวคิดและทฤษฎีของการบริหารการจัดการ

การจัดการคือ กระบวนการ กิจกรรม หรือ การศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ในอันที่จะเชื่อมั่นได้ว่า กิจกรรมต่างๆดำเนินไปในแนวทางที่จะบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าที่ในอันที่จะสร้างและรักษาซึ่งสภาวะที่จะเอื้ออำนวยต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ด้วยความพยายามร่วมของกลุ่มบุคคล (พินิจจรรยา นามวัฒน์, 2534)

แนวคิดในการจัดการของ ฟาโยล์ที่กล่าวถึงหลักการ(Principles) และปัจจัย(Elements)ของการจัดการ ซึ่งได้อธิบายความแตกต่างระหว่างคำ2คำนี้ไว้ว่า หลักการหมายถึงกฎหรือแนวทาง

(Rules or Guides)และปัจจัยหมายถึงหน้าที่(Functions) ฟูโยลได้ให้ความเห็นว่าหลักการในการจัดการนั้นควรจะยืดหยุ่นและสามารถปรับเปลี่ยนไปตามตัวแปรต่างๆได้ ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องรู้ว่าจะใช้และปรับหลักการ ได้อย่างไร หลักการที่กำหนดไว้มีอยู่12ประการดังนี้

1. การจัดแบ่งงานกันทำ เป็นหลักการใช้ประโยชน์บุคคลและกลุ่มบุคคลให้มีประสิทธิภาพสูงสุด
 2. อำนาจหน้าที่ หมายถึงสิทธิที่จะออกคำสั่งและอำนาจที่จะทำให้อื่นปฏิบัติตาม โดยมีหน้าที่รับผิดชอบเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นสืบเนื่องและเป็นของควบคู่กันที่จะขาดเสียมิได้
 3. ระเบียบวินัย คือการยินยอมที่จะปฏิบัติตาม เป็นพฤติกรรมและการแสดงออกของการเคารพในข้อตกลงระหว่างองค์การกับพนักงาน
 4. เอกภาพในสายบังคับบัญชา ในการทำกิจกรรมทุกกิจกรรม ผู้ใต้บังคับบัญชาควรรับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว
 5. เอกภาพในด้านแนวทาง กิจกรรมต่างๆมีวัตถุประสงค์เดียวกันย่อมต้องมีจุดหมายปลายทางและแผนงานที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
 6. ประโยชน์ส่วนตัวยอมเป็นรองประโยชน์ส่วนรวม
 7. การรวมอำนาจ การรวมอำนาจหรือการกระจายอำนาจเป็นการกำหนดอัตราส่วนเพื่อให้ได้ผลประโยชน์สูงสุด อะไรก็ตามที่เพิ่มความสำคัญให้แก่บทบาทของผู้ใต้บังคับบัญชาก็คือ การกระจายอำนาจ และอะไรก็ตามที่เป็นไปทางตรงกันข้ามเป็นการรวมอำนาจ
 8. การจัดลำดับสายงาน หมายถึงการจัดลำดับอำนาจหน้าที่จากระดับที่มีอำนาจถึงระดับต่ำ
 9. ความเป็นธรรม คือความต้องการในอันที่จะถูกปฏิบัติด้วยความเป็นธรรมและเสมอภาค
 10. ความมั่นคงในการทำงาน
 11. ความคิดริเริ่ม บุคคลควรมีโอกาสแสดงความคิดของตนเองภายในขอบเขตแห่งหน้าที่
 12. ความสามัคคี เป็นพลังในการกระทำกิจกรรม
- สำหรับปัจจัยหรือหน้าที่ของการจัดการนั้นกำหนดไว้มี 5 ประการ คือ
1. การวางแผน
 2. การจัดองค์การ
 3. การบังคับบัญชาหรือสั่งการ
 4. การประสานงาน
 5. การควบคุม (ธงชัย สันติวงษ์, 2523)

1.4.3 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชน

ในการดำเนินงานโครงการต่างๆของรัฐ เป็นจำนวนมากที่ระบุให้มีการดำเนินการที่ เรียกว่า "การมีส่วนร่วมของชุมชน" ซึ่งมีแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการศึกษาครั้งนี้หมายถึง กระบวนการ ที่ประชาชนมีความสำคัญต่อสถานการณ์และปัญหาต่างๆที่พวกเขาเผชิญอยู่ ตระหนัก ในเหตุพื้นฐานของปัญหาเหล่านั้น และเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมเคลื่อนไหว สร้างพลังอำนาจในการ เปลี่ยนแปลงมูลฐานของปัญหา หรือสภาพที่ดำรงอยู่ด้วยตนเอง

(อภิชัย พันธเสน,2539)

ตามแนวคิดของRogers และShoemaker (1964) พลังในการตัดสินใจที่จะเข้าร่วมในกิจกรรม ต่างๆ คือ การมีส่วนร่วมในอำนาจอย่างกว้างขวาง และการตัดสินใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงโดยมี การปรึกษากับพวกที่รับผลกระทบ ซึ่งกระบวนการตัดสินใจดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับตัวแปรดังต่อไปนี้

1. ความรู้เกี่ยวกับความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลง
2. การชักจูงและการประเมินผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการตัดสินใจ
3. การตัดสินใจที่จะยอมรับหรือปฏิเสธอันมีผลจากการประเมิน
4. การสื่อสารเกี่ยวกับการตัดสินใจ
5. การกระทำตามการตัดสินใจ

จากการศึกษาวิเคราะห์กลุ่มตามทฤษฎีของHomas(1950) ได้อธิบายถึงปัจจัยที่ทำให้บุคคลเกิดการรวมกลุ่มว่ามีอยู่ด้วยกัน 3 ประการคือ

1. มีกิจกรรม(Activity) หมายถึงสิ่งต่างๆที่บุคคลกระทำ
2. การปฏิบัติโต้ตอบซึ่งกันและกัน(Interaction) หมายถึงการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิก อันเป็นผล ให้เกิดการปฏิบัติโต้ตอบซึ่งกันและกัน จึงเป็นการสนองของบุคคลที่มีส่วน ร่วม ในกิจกรรม
3. ความรู้สึกทางอารมณ์(Sentimental) หมายถึงความรู้สึกต่างๆ อันได้แก่ ความรู้สึก ความ คิดความเชื่อ และความหวังของสมาชิกทั้งหลายเป็นต้น อันเป็นลักษณะภายในของแต่ละ บุคคลที่เป็นผลเนื่องมาจากการปฏิบัติโต้ตอบซึ่งกันและกัน เช่น ความชอบพอรักใคร่ ความเคารพนับถือ (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์,2528)

1.4.4 แนวคิดทางการเกษตรและการใช้น้ำ

1.4.4.1 ความหมายของการเกษตร

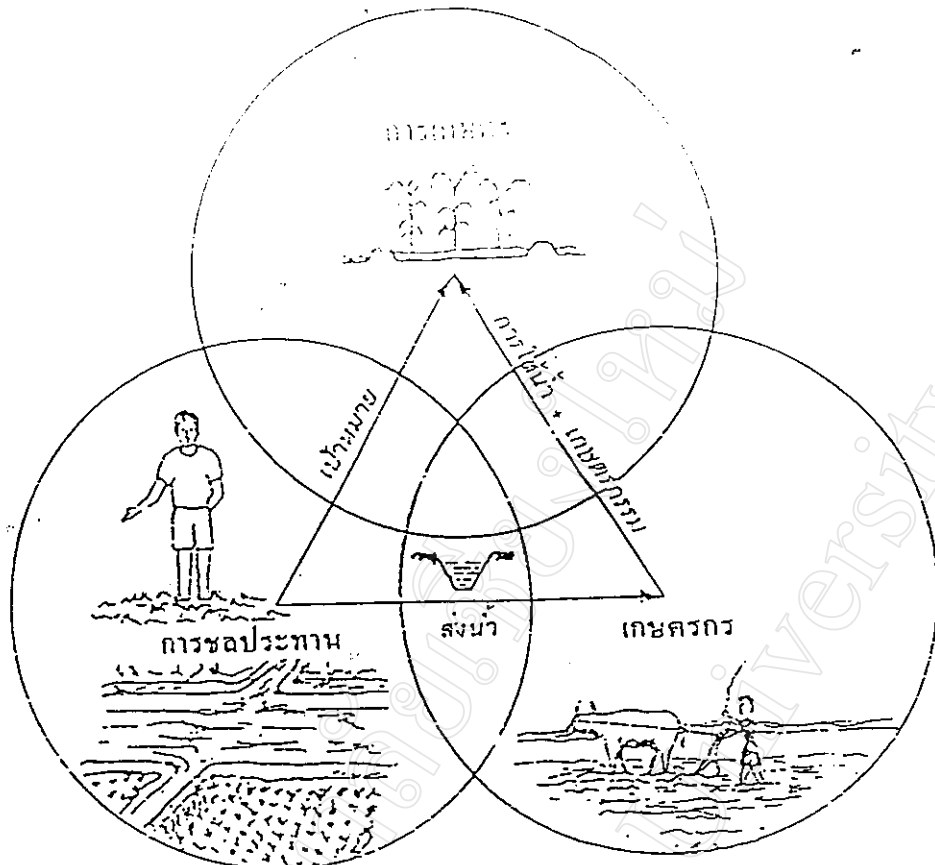
Mosher (1966) ได้ให้ความหมายของการเกษตรว่าเป็นกระบวนการผลิตเฉพาะอย่างที่อาศัยกระบวนการเจริญเติบโตของทั้งพืชและสัตว์เป็นพื้นฐาน โดยเกษตรกรเป็นผู้ดำเนินการและเร่งรัดให้ทั้งพืชและสัตว์ได้เจริญเติบโตในไร่นาหรือพื้นที่ทำกิน กิจกรรมการผลิตของแต่ละฟาร์มหรือไร่นา ล้วนต่างเป็นธุรกิจ และถือว่าต้นทุนและผลตอบแทนที่ได้รับเป็นเป้าหมายสำคัญเป็นอันดับแรก การเกษตรได้เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ได้เริ่มเข้ามาควบคุมการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ ด้วยการเข้าไปจัดการใหม่ (Rearrangement) เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ดังนั้นความแตกต่างระหว่างการเกษตรแบบดั้งเดิม (Primitive Agriculture) กับการเกษตรแบบใหม่ (Scientific Agriculture) จึงอยู่ที่พื้นฐานและระดับมากน้อยที่มนุษย์สามารถเข้าไปควบคุมการผลิต

องค์ประกอบของการเกษตร ได้แก่

1. กระบวนการผลิต
2. การเกษตร
3. ฟาร์มหรือที่ทำกิน
4. ธุรกิจของฟาร์ม

การเกษตรแบบดั้งเดิมหรือแบบโบราณ (Primitive Agriculture) เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์มีที่ดินน้ำฝนและพันธุ์พืชที่มีในท้องถิ่น หรือมีอยู่ในธรรมชาติ แล้วคนเราเข้าไปจัดการควบคุมให้พืชเหล่านั้นเจริญเติบโต ด้วยการขจัดหรือทำลายพืชชนิดอื่นที่ไม่ต้องการ เพื่อไม่ให้เข้ามาแย่งแสงสว่าง ความชื้น รวมทั้งมีการป้องกันพืชที่ต้องการให้พ้นจากการทำลายของสัตว์ป่า

ส่วนการเกษตรแบบใหม่ (Scientific Agriculture) ได้แก่การที่มนุษย์ใช้สติปัญญาและความเฉลียวฉลาดเข้าไปควบคุมปัจจัยต่างๆทั้งหมดที่มีผลต่อการเจริญเติบโตของทั้งพืชและสัตว์ เช่น การนำอาระบบการชลประทานและการระบายน้ำ พร้อมทั้งมีการเพิ่มหรือเติมอาหารพืช เช่น ปุ๋ย ลงไปในดิน มีการปรับปรุงพันธุ์พืชให้มีความทนทานต่อโรคแมลง ความแห้งแล้ง แกว่เร็ว และทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น นอกจากนี้การเกษตรสมัยใหม่ยังได้พัฒนาวิธีการทางวิทยาศาสตร์

(ภาพที่ 1: วัฏจักรทางชีววิทยาของการเกษตร)

ที่มา: การเกษตรชลประทานของประเทศไทย 2529

พืชถือว่าเป็นโรงงานพื้นฐาน (Primary Factory) ของการเกษตร เริ่มจากพืชได้รับออกซิเจนจากอากาศโดยผ่านทางใบ ความชื้น และอินทรีย์วัตถุ (อาหารพืช) เพื่อนำไปสร้างส่วนของลำต้น เมล็ด ผล และน้ำมัน ที่มนุษย์จะนำไปใช้ประโยชน์ หรือปัจจัยจำเป็นพื้นฐานของการดำรงชีพ ในขณะที่สัตว์เป็นโรงงานสำคัญทางการเกษตรอันดับต่อมา (Secondary Factory) โดยสัตว์ใช้พืชเป็นอาหาร คือ สามารถใช้ส่วนของพืชที่มนุษย์ใช้ประโยชน์ไม่ได้ เช่น ลำต้น และใบหญ้า หรือเปลี่ยนวัตถุดิบจากพืชเป็นผลผลิตที่มีคุณค่าต่อมนุษย์ ได้แก่ เนื้อ นม ไข่ และหนัง เป็นต้น

นอกจากนี้ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่เกิดจากการหายใจของทั้งพืชและสัตว์ ได้ถูกนำไปใช้ในการสังเคราะห์แสงของพืชต่อไป ส่วนเศษหรือส่วนของพืชที่ไม่มีประโยชน์ต่อมนุษย์จะถูกย่อยสลายโดยจุลินทรีย์ และมูลสัตว์ หรือสิ่งที่มีมนุษย์และสัตว์ขับถ่ายออกมา ก็จะถูกส่งกลับไปสู่ดิน เพื่ออนุรักษ์ความสมบูรณ์ของดินให้เหมาะแก่การเจริญเติบโตของพืชตามวัฏจักรทางชีววิทยาอีก

1.4.4.2 ปัจจัยการผลิตและปัญหาการเกษตรของประเทศไทย

ที่ดิน ด้วยเหตุที่ประชากรส่วนใหญ่หรือประมาณร้อยละ 70 ประกอบอาชีพทางการเกษตร จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยการผลิตที่สำคัญ คือ ที่ดิน ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญอันดับแรกของการประกอบการเกษตร เพราะที่ดินเป็นแหล่งทรัพยากรและเป็นที่มาของทรัพยากรอื่นๆ อีกมากมาย แต่ที่ดินมีจำกัด ในขณะที่ประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดความกดดันด้านความต้องการที่ดิน

ทำกิน ทำให้มีการบุกรุกป่าสงวน ดันน้ำลำธาร และที่สาธารณะ เกิดขึ้นทั่วทุกภาคของประเทศ นอกจากนั้นยังมีปัญหาในเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพการเกษตร จากการทำเกษตรแบบยังชีพมาเป็นการเกษตรเพื่อการค้า และมีปัญหาในด้านความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากใช้ประโยชน์มานานและไม่ได้รับการบำรุงรักษา รวมทั้งมิได้มีการวางแผนการใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมต่อสมรรถนะของดิน ซึ่งปัญหาต่างๆเหล่านี้จะส่งผลให้การทำกินของเกษตรกรไม่ได้ผล และเป็นอุปสรรคที่สำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

ปัญหาเรื่องที่ทำกินรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม พ.ศ.2518 พร้อมทั้งได้จัดตั้งสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (สปก.) เพื่อให้มีการปฏิรูปที่ดินซึ่งเป็นมาตรการที่สำคัญในการแก้ปัญหาที่ดินทำกิน อันประกอบด้วย ปัญหาไร้ที่ทำกิน ปัญหาเรื่องการเช่าที่ดิน ปัญหากรรมสิทธิ์ที่ดิน และปัญหาการบุกรุกป่าสงวนและสาธารณะประโยชน์ ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาพื้นฐานของปัญหาความยากจนในชนบท

ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืช ถือเป็นปัจจัยที่จะสนับสนุนประสิทธิภาพในการผลิตทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ปัญหาการขาดแคลนปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชของเกษตรกรถือว่าเป็นปัญหาระดับชาติเพราะไม่สามารถผลิตได้ในประเทศ จำเป็นต้องมีการนำเข้าจากต่างประเทศ นอกจากนี้จะมีปัญหาในเรื่องราคาแล้ว ยังมีปัญหาในเรื่องคุณภาพและการปลอมแปลงจากพ่อค้าคนกลาง ประกอบกับปัญหาความยากจนและไม่มีทุนพอที่จะไปซื้อปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืช ดังนั้นในการพัฒนาการเพิ่มผลผลิตและคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตรจึงไม่มีการเปลี่ยนแปลงเท่าที่ควร กอปรทั้งการประสบปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วม ผลลัพธ์สุดท้ายคือ ความยากจนของเกษตรกร และความไม่เสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ

น้ำ ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อการเกษตรเช่นเดียวกับที่ดิน การเกษตรของประเทศเป็นระบบอาศัยน้ำฝน(Rainfed Agriculture) และประสบปัญหาภาวะฝนแล้ง น้ำท่วม เป็นประจำมาตลอด จึงก่อให้เกิดความเสียหายต่อสภาพความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ทั้งของเกษตรกรและประเทศโดยรวม ตลอดจนเสถียรภาพของรัฐบาลทุกสมัย

กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นหน่วยงานของรัฐซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบจัดกักเก็บน้ำเพื่อการเกษตรแก่เกษตรกรทั่วประเทศ ด้วยการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ เขื่อนระบายน้ำ ฝาย คันคูคลองส่งน้ำ โดยรัฐบาลได้ให้ความสำคัญในการพัฒนาแหล่งน้ำต่างๆ ด้านเงินงบประมาณจำนวนมหาศาล เมื่อเทียบกับงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัดของประเทศ และเปรียบเทียบกับงานพัฒนาโครงการอื่นๆ

แม้ว่ากรมชลประทานจะได้รับงบประมาณเพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำและจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการพัฒนาการเกษตรจำนวนมาก สามารถครอบคลุมพื้นที่นาและไร่ถึง 152,826,500 ไร่ก็ตาม การ

ขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรยังเป็นปัญหาวิกฤตที่รัฐบาลจะต้องลงทุนต่อไป เนื่องจากพื้นที่ของเกษตรกรทั่วประเทศประมาณ 320,696,880 ไร่ เพราะพื้นที่การเกษตรอีกครั้งหนึ่งของประเทศขาดแคลน และต้องการความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน อีกทั้งพื้นที่การเกษตรในเขตชลประทานบางแห่งยังขาดแคลนน้ำ อันเนื่องมาจากภาวะฝนแล้ง ไม่มีน้ำกักเก็บพอเพียงกับความต้องการ นอกจากนี้ ปัญหาในด้านภูมิศาสตร์ของพื้นที่ยังเป็นอุปสรรค และปัญหาในเรื่องการสร้างเขื่อน การลงทุน ตลอดจนการจัดส่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรอีกทางหนึ่งด้วย

1.4.4.3 การบริหารทรัพยากรน้ำ

ประโยชน์ของกรมชลประทานพิจารณาได้ใน 3 ด้านคือ ด้านวิศวกรรม ด้านการเกษตร และด้านเศรษฐกิจสังคม ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเอื้ออำนวยน้ำต่อการเกษตร ดังนั้นการมีน้ำชลประทานและโครงการชลประทานสามารถกำหนดนโยบายและบริหารการใช้น้ำในการเกษตรคือ

1. สามารถกำหนดแผนการปลูกพืชหมุนเวียนตลอดปี ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และฤดูกาล
2. กำหนดพื้นที่เพาะปลูกให้สอดคล้องกับปริมาณน้ำที่โครงการชลประทาน ทำให้สามารถส่งได้ เต็มที่ ทั้งฤดูฝนและฤดูแล้ง
3. กำหนดช่วงระยะเวลาการปลูกพืชและชนิดของพืชที่จะปลูกหมุนเวียน ทั้งฤดูฝนและฤดูแล้ง ให้เข้ากับสภาพของดินและฤดูกาล
4. กำหนดให้เกษตรกรปลูกพืชตามกำหนด(ชนิดของพืช พื้นที่ เวลา และการใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูก) โดยพร้อมเพียงกัน ซึ่งจะลดข้อขัดแย้งในกรณีต้องการใช้น้ำไม่ตรงกัน
5. เพื่อใช้เป็นหลักในการพิจารณาการส่งน้ำ และประกอบการพิจารณาระยะเวลาที่เหมาะสมในการบำรุงรักษาอาคาร คลองชลประทาน

การบริหารน้ำจะมีประสิทธิภาพมากขึ้นขึ้นอยู่กับระบบการกระจายน้ำ ได้แก่ ระบบการส่งจากคลองส่งน้ำไปยังพื้นที่แต่ละแปลงเพาะปลูก ตามกำหนดเวลาที่ต้องการใช้น้ำและมีปริมาณพอเพียงกับความจำเป็นต้องใช้ ปกติแล้วสภาพพื้นที่ชลประทานจะได้รับการกระจายน้ำไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ งบประมาณ ความเหมาะสมของภูมิประเทศ(ดิเรก ทองอร่าม,2529)

1.4.4.4 ปัญหาในเรื่องการส่งน้ำและการใช้น้ำชลประทาน

ปัญหาในโครงการชลประทานส่วนใหญ่ยังไม่ได้ประโยชน์เต็มที่คือ ตอบสนองต่อการลงทุนเพิ่มงบประมาณร้อยละ 20 ของพื้นที่เกษตรทั่วประเทศเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่าในพื้นที่หลายโครงการเกษตรยังไม่เห็นความสำคัญและใช้ประโยชน์จากชลประทานอย่างเต็มที่ ปัญหาต่างๆอาจ

สังคมมีความสำคัญอย่างยิ่งในระบบสังคมและเกิดจากแนวความคิด ประสบการณ์ ความรู้ ในเงื่อนไขและวิธีการที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมาย (พิทยา สายหู, 2532)

1.4.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วันเพ็ญ สุรฤกษ์ (2528) ได้รายงานปัญหาและแก้ไขข้อขัดแย้งในการจัดการเรื่องน้ำและการใช้น้ำ เพื่อการเพาะปลูกในไร่นาของระบบชลประทานหลวงและระบบชลประทานราษฎร์ในภาคเหนือ พบว่า การบริหารการส่งน้ำของโครงการชลประทานเกือบทุกโครงการมีโอกาสเกิดความผิดพลาดได้ง่าย เพราะโครงการชลประทานครอบคลุมพื้นที่ขนาดใหญ่ จึงลำบากต่อการบริหารงานส่งน้ำและบำรุงรักษาระบบฯ ความสลับซับซ้อนในการจัดองค์กรของหน่วยบริหารงานส่งน้ำ การขาดประสิทธิภาพในการบริหารงานของเจ้าหน้าที่ในด้านการประชาสัมพันธ์ การติดต่อประสานงาน การให้ความเอาใจใส่ และความยุติธรรม การเพาะปลูกที่มุ่งให้ได้ผลผลิตสูงจากการใช้ประโยชน์ที่ดินอันมีปัจจัยในการผลิตที่จำกัด ฯลฯ เหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งเรื่องน้ำอยู่เสมอ ความรุนแรงมากน้อยต่างกัน ตามความสัมพันธ์ของตัวแปรที่ปรากฏในแต่ละพื้นที่ และไม่สามารถจะจัดการแก้ไขหรือป้องกันให้หมดสิ้นไปได้ ทั้งนี้สาเหตุหลักในความล้มเหลวของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำมีประเด็นดังต่อไปนี้

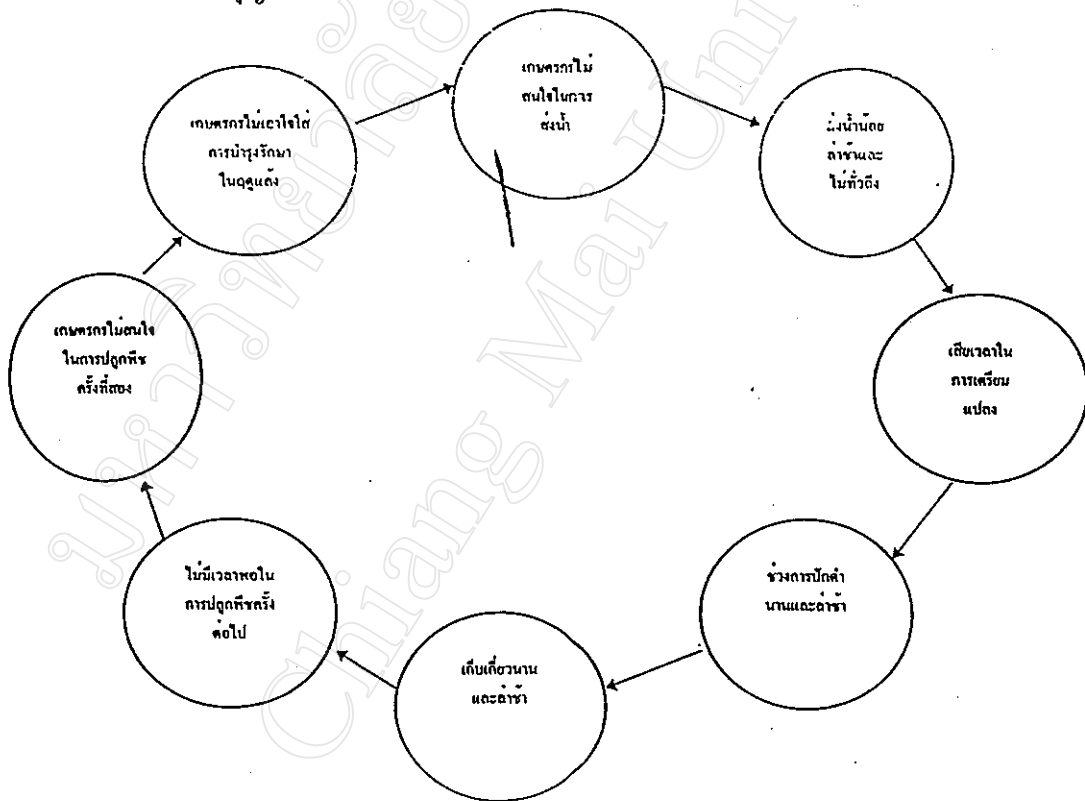
1. การขาดความรับผิดชอบ ไม่รู้จักสิทธิหน้าที่ และความเห็นแก่ตัวของเกษตรกรในกลุ่ม
2. การขาดความร่วมมือหรือประสานงานระหว่างเกษตรกรผู้ใช้น้ำกับคณะกรรมการบริหารงานของกลุ่มฯหรือระหว่างเจ้าหน้าที่พนักงานจากหน่วยราชการต่างๆ
3. ปัญหาประสิทธิภาพการชลประทานหรือการส่งน้ำในไร่นาอย่างทั่วถึง รวมถึงความยุติธรรมในการแบ่งสรรปันส่วนในการใช้น้ำของเกษตรกรด้วยกันเอง
4. พื้นที่รับผิดชอบของคณะกรรมการกลุ่มฯมีพื้นที่กว้างใหญ่เกินกำลัง และความสามารถของคณะกรรมการของกลุ่มฯที่จะดูแลได้อย่างทั่วถึง
5. เกษตรกรไม่เคยชินต่อการรวมกลุ่มในลักษณะที่เป็นทางการ ทั้งนี้ต้องอาศัยตัวบทกฎหมายระเบียบข้อบังคับต่างๆ ซึ่งเกษตรกรจะชอบการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ และมีลักษณะอิสระมากกว่า
6. การจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำหรือสมาคมผู้ใช้น้ำมิได้เริ่มจากเกษตรกรเอง แต่เริ่มมาจากการส่งเสริมสนับสนุนและช่วยเหลือระดับประคองโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับโครงการ

สุพรรณดี ไชยอำพร และสนิท สมัครการ (2535) ได้รายงานผลการดำเนินการโครงการพัฒนาเกษตรชลประทานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อยกฐานะทางเศรษฐกิจและวิชาการให้แก่เกษตรกรที่อยู่ในบริเวณที่จะได้รับประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำ และการ

แบ่งออกเป็นปัญหาด้านวิศวกรรม ปัญหาเกษตรกรไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาด้านวิชาการ ปัญหาด้านส่งเสริมการเกษตร ฯลฯ

ปัญหาเหล่านี้เกี่ยวพันกันและส่งผลสะท้อนจนกลายเป็นปัญหาเรื้อรังแก้ไขยาก อันเป็นผลให้การใช้น้ำขาดประสิทธิภาพ เนื่องจากความซ้ำซ้อนของการแก้ปัญหาการส่งน้ำและการใช้น้ำ เช่น การส่งน้ำในพื้นที่เกษตรกรยังมีความเอาใจเปรียบกัน จึงเกิดปัญหาการแย่งชิงน้ำระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง

การใช้น้ำไม่มีประสิทธิภาพหรือสูญเสียไม่คุ้มค่าลงทุนอีกประการหนึ่งคือ สืบเนื่องมาจากเกษตรกรสร้างปัญหาและเกษตรกรมีปัญหา ทำให้วงจรการส่งน้ำไม่พอเพียงและล่าช้า ส่งผลให้เกษตรกรไม่สนใจในการปลูกพืชครั้งที่ 2 ไม่สนใจการบำรุงรักษาคลองส่งน้ำ การใช้น้ำ การส่งน้ำปล่อยให้เป็นไปตามบุญกรรม ดังแสดงในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แสดงวงจรปัญหาของการส่งน้ำไม่พอเพียงและล่าช้า

ที่มา : การเกษตรชลประทานของประเทศไทย 2529

1.4.5 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่

การที่มนุษย์เข้าอยู่ในสังคมและสังคมมีการจัดระเบียบขึ้นเนื่องจากสมาชิกในสังคม มีความสมัครใจที่จะเข้าไปทำกิจกรรมต่างๆตามบทบาทหน้าที่ที่ได้แบ่งแยกกำหนดขึ้น ตามหลักของกฎเกณฑ์และเหตุผลเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย (GOALS) ที่มีอยู่ การกระทำ(ACTION) ของสมาชิกใน

สร้างรูปแบบของระบบชลประทานและไร่นา สามารถนำไปปรับใช้กับอ่างเก็บน้ำอื่นโดยมุ่งเน้นด้านประสิทธิภาพ ได้แก่

1. การสร้างระบบควบคุมน้ำที่ดี
2. การสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวไร่นากับเจ้าหน้าที่รัฐบาล
3. เพิ่มผลผลิตทางเกษตรกรรมโดยเฉพาะในฤดูแล้ง
4. สอนให้ชาวนารู้จักเทคนิคใหม่ๆ ในการปลูกพืช
5. วางแผนการสร้างระบบตลาดที่ได้ผลต่อเนื่อง
6. จัดวางมาตรการในการจ่ายน้ำที่ได้ผล รวมทั้งการบำรุงรักษาระบบการส่งน้ำให้ดำเนินไปด้วยดี

ผลการวิเคราะห์พบว่า โครงการเกษตรชลประทานประสบความสำเร็จอย่างมากด้านการชักจูงให้ชาวไร่นาหันมาให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการจัดระบบชลประทาน สามารถนำไปปรับใช้กับพื้นที่อื่นที่มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม คล้ายคลึงกัน แต่ประสบปัญหาที่มีความล่าช้าในการดำเนินการบูรณะซ่อมแซมระบบชลประทานเป็นอย่างมาก เพราะความไม่คล่องตัวทางด้านงบประมาณ เนื่องจากโครงการพัฒนาเกษตรชลประทานเป็นโครงการที่ได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากต่างประเทศ ก่อนจะดำเนินการโครงการฯ ได้มีการวิเคราะห์ทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ประกอบกับการวิเคราะห์ทางด้านเศรษฐกิจ วิศวกรรม และสภาพแวดล้อมธรรมชาติแล้ว จึงไม่มีปัญหาเหมือนกับโครงการชลประทานในภาคอื่น ๆ

Panadiker and Kshirsagar (1987) ได้รายงานผลงานวิจัยในประเทศอินเดีย พบว่าพฤติกรรมของบุคลากรของอินเดียมีส่วนเอื้อและขัดขวางการบริหารการพัฒนาโครงการ และโครงสร้างระบบราชการไม่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ดังนั้น โครงสร้างการบริหารโครงการพัฒนาจึงต้องมีการแบ่งแยกงานกันทำอย่างแน่นอน และต้องมีการสอดคล้องกันทั้งแนวตั้งและแนวนอน ตลอดจนการมีขั้นตอนสายการบังคับบัญชาน้อย และสายงานบังคับบัญชาเองจะต้องมีพื้นฐานอยู่บนความรู้เฉพาะด้าน (Expertise) เกี่ยวกับโครงการพัฒนานั้น มากกว่าสายงานบังคับบัญชาแบบปิดรามิดของระบบราชการปกติ หรืออาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า “ระบบราชการมีโครงสร้างขัดขวางต่อการบริหารโครงการพัฒนา”

Tin Prachyapruit (1987) รายงานว่า พฤติกรรมหรือค่านิยมเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ หรือ Development-Orientedness ได้แก่ พฤติกรรมทั้งสิบด้านดังต่อไปนี้ คือ พฤติกรรมที่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลง การยอมให้ผู้อื่นเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ความอดกลั้น ความเสมอภาค การพัฒนาเศรษฐกิจ ความห่วงใยในชาติ องค์กร ความเสียสละ ความกล้าเสี่ยงตัดสินใจ ความผูกพันในงาน การปฏิบัติงานให้สัมฤทธิ์ผล นั่นคือ หากระดับพฤติกรรมทั้งสิบด้านนี้สูง แสดงว่าบุคลากรจะมี

ความมุ่งมั่นในการพัฒนาประเทศสูงตามไปด้วย การที่ระดับความมุ่งมั่นในการพัฒนาประเทศจะสูงหรือต่ำมากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม โครงการกระบวนการ วิธีปฏิบัติทางการบริหารงานบุคคล และภูมิหลังทางสังคม เศรษฐกิจของบุคลากรเองด้วย นอกจากนี้ยังสรุปเพิ่มเติมอีกว่า บุคลากรมีทั้งที่เอื้อและขัดขวางการบริหาร การพัฒนาและการบริหารโครงการพัฒนา

ประธาน สวรรณมงคล(2523)ได้อธิบายความขัดแย้งของสังคมไทยว่า ทั้งระดับมหภาคและจุลภาค ซึ่งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่มาจากเรื่องอำนาจและผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มต่างๆภายในสังคม ทั้งนี้โดยสัญชาตญาณของมนุษย์ทุกคนมีความเห็นแก่ตัว ซึ่งได้แก่ ผลประโยชน์ของตนเองและพวกพ้อง ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มจะมีความรุนแรงมากขึ้นหรือน้อยลงขึ้นอยู่กับระบบการกระจายอำนาจและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ถ้าหากว่าระบบการกระจายอำนาจในสังคมนั้นเป็นไปในลักษณะเอารัดเอาเปรียบ ขาดความยุติธรรมแล้ว ปัญหาความขัดแย้งภายในสังคมนั้นจะมีมากขึ้น และนำไปสู่ความไร้เสถียรภาพของรัฐบาลในที่สุด

ส่วนความขัดแย้งในระดับจุลภาค เป็นความขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่ปรากฏออกมาอย่างชัดเจน เช่น กลุ่มธุรกิจ กลุ่มสหกรณ์การเกษตร หรือกลุ่มสหพันธ์ชาวนา และสภาแรงงาน เป็นต้น เนื่องจากความแตกต่าง เป้าหมาย และผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่ม เช่น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่มธุรกิจพาณิชย์ กับกลุ่มแรงงาน กลุ่มกรรมกร ซึ่งได้รวมตัวกันเป็นสมาคม สหภาพ เพิ่มขึ้น เพื่อสร้างอำนาจต่อรองกับฝ่ายนายจ้างในเรื่องค่าแรงซึ่งรัฐบาลกำหนดไว้อัตราหนึ่ง และนายจ้างอีกอัตราหนึ่ง

สุรวุฒินันท์ ชมภูพงษ์ (2535) กล่าวไว้ว่า ความขัดแย้งของมนุษย์ถือเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อบุคคล องค์กร ประเทศชาติ และอาจต้องทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในที่สุด โดยเฉพาะในสังคมไทยมีปัจจัยหลายอย่างที่เอื้อให้เกิดความขัดแย้งได้สูงมาก เช่น การไม่เคารพสิทธิส่วนบุคคล ค่านิยม ความสามารถในการรับรู้และเรียนรู้ ความมีอคติต่อกัน และอื่นๆอีกมากมาย ความขัดแย้งก็ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น ในด้านการศึกษาปัจจุบันความขัดแย้งถือว่าเป็นข้อที่จะต้องศึกษาอย่างจริงจัง มิใช่เพียงจะขัดหรือปราบมิให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในองค์กรหรือสังคม แต่ศึกษาเพื่อปราบให้ความขัดแย้งบรรเทาเบาบาง ด้วยหลักการและเหตุผลที่ควรจะต้องยอมรับกันได้เท่านั้น เพราะตราบใดที่ยังต้องทำงานร่วมกับมนุษย์ ตราบนั้นความขัดแย้งยังเกิดขึ้นได้เสมอ ส่วนจะเร็วหรือช้า เบาบางหรือรุนแรง ขึ้นอยู่กับปัญหาเฉพาะเรื่อง

จากเอกสารงานวิจัยที่ผู้ศึกษา ได้รวบรวมในส่วนที่เกี่ยวข้องในการศึกษาค้นคว้าทำให้ทราบถึงแนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งต่างๆที่เกิดขึ้นในการใช้ทรัพยากรน้ำร่วมกันของเกษตรกร สาเหตุที่สำคัญประการแรกอยู่ที่ตัวของเกษตรกรเอง ต่างก็คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก ไม่รู้จักสิทธิหน้าที่ มีความเห็นแก่ตัว ทำให้เกิดปัญหาในการใช้น้ำอยู่เสมอ ต่างก็ต้องการให้น้ำเข้าพื้นที่ของตนเอง แนวทางการแก้ไขปัญหาคือความขัดแย้งในการใช้น้ำของเกษตรกร ทั้งนี้ควรสร้างจิตสำนึกว่า น้ำ

เป็นทรัพยากรส่วนรวม ควรมีการจัดกิจกรรมกลุ่ม และส่งเสริมให้เกษตรกรในพื้นที่โครงการมีการรวมกลุ่มกันให้มากขึ้น

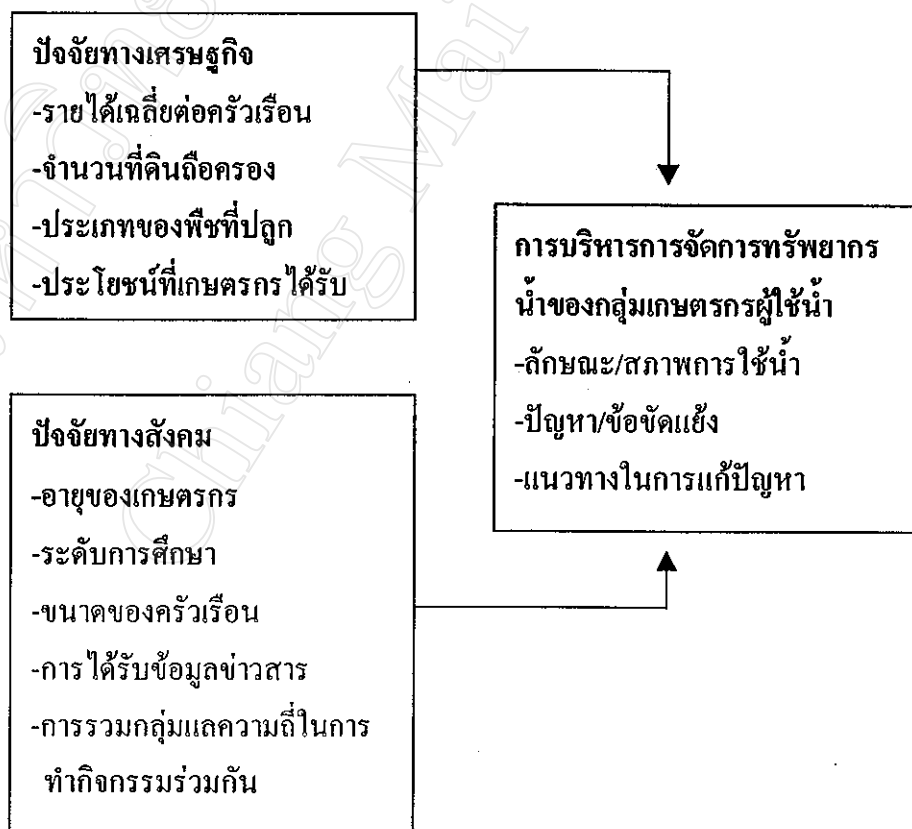
ดังนั้นผู้ศึกษา จึงสนใจในตัวแปรที่เกี่ยวกับปัจจัยที่ผลต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำจากโครงการชลประทานแม่วัง-กวิกรม ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางด้านสังคม อาทิ อายุ ระดับการศึกษาของเกษตรกร ขนาดของครัวเรือน การได้รับข้อมูลข่าวสาร และการเข้าร่วมกิจกรรม หรือปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น รายได้ จำนวนที่ดินถือครอง ประโยชน์ที่ได้รับ ทั้ง 2 ปัจจัยมีผลอย่างไรต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ โดยใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการศึกษาหาแนวทางต่างๆ ในการแก้ปัญหาข้อขัดแย้งการใช้น้ำ

1.5 กรอบแนวความคิด

1.5.1 กรอบการวิจัย

ตัวแปรอิสระที่เป็นสาเหตุ

ตัวแปรตามที่เป็นผล

ผังแสดงกรอบความคิดในการวิจัย

1.5.2 ขอบเขตในการศึกษา

ขอบเขตพื้นที่ และประชากรในการศึกษาวิจัย ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยภาคสนามที่มุ่งศึกษาถึงบทบาทของเกษตรกรในการบริหารจัดการการใช้น้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำจากโครงการส่งน้ำ และบำรุงรักษาแม่วัง-กวิลม ในจำนวน 10 กลุ่มผู้ใช้น้ำที่ได้จดทะเบียนไว้กับโครงการฯ ทั้งนี้ครอบคลุมพื้นที่จำนวนหมู่บ้าน 10 หมู่บ้าน 10 ตำบล ในเขตอำเภอเมือง และอำเภอแม่ทะ มีพื้นที่ประมาณ 12,200 ไร่ โดยประชากรที่ศึกษาเป็นตัวแทนของเกษตรกร หัวหน้าครัวเรือนที่ประกอบอาชีพ ทำนา ทำไร่ ทำสวน จำนวน 3,667 ครัวเรือน

1.5.3 ขอบเขตของเนื้อหา ตัวแปรที่นำมาศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้ค้นคว้ามาจากแนวคิดทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีอยู่ 2 ประเภท ได้แก่

1. ตัวแปรอิสระ ได้แก่

1.1 รายได้เฉลี่ยต่อครอบครัว	1.2 จำนวนที่ดินถือครอง
1.3 ประเภทของพืชที่ปลูก	1.4 ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับ
1.5 อายุของเกษตรกร	1.6 ระดับการศึกษา
1.7 ขนาดของครัวเรือน	1.8 การได้รับข้อมูลข่าวสาร
1.9 การรวมกลุ่มและความถี่ในการทำกิจกรรมร่วม	

2. ตัวแปรตาม ได้แก่ การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำจากโครงการชลประทานแม่วัง-กวิลม จังหวัดลำปาง

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำฯ หมายถึง ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำจากโครงการชลประทานแม่วัง-กวิลม จังหวัดลำปาง อันประกอบด้วย

ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ อายุของเกษตรกร ระดับการศึกษาของเกษตรกร ขนาดของครัวเรือน การได้รับข้อมูลข่าวสาร และการรวมกลุ่มและความถี่ในการทำกิจกรรมของกลุ่ม

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน จำนวนที่ดินถือครองของเกษตรกร ประเภทของพืชที่ปลูก และประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับ

การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำฯ หมายถึง การจัดการน้ำชลประทานในระดับไร่นา หมายถึงในระดับไร่นาหรือพื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกร ซึ่งต้องการให้มีการใช้น้ำชลประทานให้ได้ประโยชน์อย่างสูงสุด และยังรวมถึงการจัดการส่งน้ำในระบบคูส่งน้ำ คูระบายน้ำ ภายใต้อำนาจรับผิดชอบของเกษตรกรเองด้วย

เกษตรกร หมายถึง หัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรหรือตัวแทนที่มีอาชีพทำการเกษตรเฉพาะในกลุ่มผู้ใช้น้ำที่ได้จดทะเบียนขึ้นบัญชีไว้กับโครงการฯ

ทรัพยากรน้ำ หมายถึง น้ำที่ได้ส่งผ่านในระบบชลประทานของโครงการชลประทานแม่วัง-กวิกรม

การได้รับข้อมูลข่าวสาร และการประชาสัมพันธ์ หมายถึง การได้รับข้อมูลข่าวสารที่ทางเกษตรกรได้รับและนำไปใช้ประโยชน์ ซึ่งอาจจะเป็นคู่มือ เอกสารต่าง ๆ หรือนโยบายต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดสรรน้ำของกลุ่มผู้ใช้น้ำเอง

การได้รับการส่งเสริมการเกษตรและเทคโนโลยี หมายถึง การได้รับการแนะนำจากทางราชการให้เกษตรกรประกอบอาชีพทางเกษตรโดยใช้วิธีการ และเทคนิคการเกษตรแผนใหม่มาไว้ เพื่อเพิ่มผลผลิต และใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ

กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ หมายถึง กลุ่มของเกษตรกรที่รวมกลุ่มกันในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในแต่ละคลองส่งน้ำที่ได้รับ โดยมีเจ้าหน้าที่ชลประทานให้คำแนะนำและสนับสนุนในกรณีศึกษาี้ หมายถึง 10 กลุ่มผู้ใช้น้ำที่ได้จดทะเบียนขึ้นบัญชีไว้กับทางโครงการฯ

ความร่วมมือ หมายถึงความร่วมมือของสมาชิกในการบริหารจัดการการใช้น้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ซึ่งพิจารณาจากความร่วมมือในกิจกรรมของกลุ่มและความร่วมมือในการรับรู้และปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ และกติกาสัญญาในการใช้น้ำ

เกษตรกรที่มีอายุมาก กลุ่มผู้สูงอายุกว่าเกณฑ์เฉลี่ยของอายุประชากรที่ศึกษาจากประชากรที่ศึกษาทั้งหมด ซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อมูลที่จะสำรวจ แบ่งเป็น 3 ช่วงอายุคือ ต่ำกว่า 30ปีจัดอยู่ในเกณฑ์อายุน้อย อายุ30-45ปีอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง สูงกว่า 45ปีถือเป็นกลุ่มที่มีอายุมาก

รายได้ หมายถึงรายได้จากการประกอบอาชีพของครอบครัวของประชากรที่ศึกษาในเวลา 12 ปี รายได้น้อยหมายถึงครอบครัวที่สมาชิกมีรายได้รวมกันตลอดปีต่ำกว่า 50,000 บาท ส่วนรายได้มากคือครอบครัวที่สมาชิกมีรายได้รวมกันตั้งแต่ 50,000 บาท

ระดับการศึกษา หมายถึงระดับการศึกษาของประชากรซึ่งแบ่งออกเป็น 6กลุ่มคือ ประชากรที่ไม่ได้รับการศึกษาในโรงเรียน เคยเรียนแต่ไม่จบประถม4 จบชั้นประถม 4 จบชั้นประถม 5-6 จบชั้นมัธยมศึกษา 1-3 จบชั้น มัธยมศึกษา 4-6 และกลุ่มที่จบในระดับสูงกว่า

การถือครองที่ดิน หมายถึงเกษตรกรที่ถือครองที่ดินไม่ว่าจะเป็นที่ดินกรรมสิทธิ์ของตนเอง รวมไปถึงการเช่าที่ดินทำกินถือเป็นที่ดินของเกษตรกรที่ทำกิน

การทำกิจกรรมร่วม หมายถึง การทำกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นการขุดลอกคูคลองส่งน้ำต่างๆของกลุ่มเกษตรกร หรือ การเข้าร่วมประชุมกลุ่มเพื่อรับทราบกฎ และระเบียบข้อบังคับต่างๆของกลุ่มผู้ใช้น้ำ

1.7 ระเบียบและวิธีวิจัย

1.7.1 ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ คือ เกษตรกรที่เป็นสมาชิกในกลุ่มผู้ใช้น้ำจากโครงการชลประทาน แม่วัง-กวิถม จำนวน 10 กลุ่มผู้ใช้น้ำ จำนวนสมาชิกในกลุ่มทั้ง 10 กลุ่ม มีจำนวน 3,667 ครัวเรือน

1.7.2 ขนาดของตัวอย่าง (Sample Size) คำนวณขนาดตัวอย่างของประชากรที่ใช้ในการศึกษาจำนวน 10 กลุ่มผู้ใช้น้ำ จำนวนประชากรทั้งหมด 3,667 ครัวเรือน โดยใช้สูตรคำนวณของ Taro Yamane (1967/99) กำหนดระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 หรือมีความคลาดเคลื่อน หรือผิดพลาดไม่เกินร้อยละ 5 โดยคำนวณจากประชากร 3,667 ครัวเรือนนำจำนวนประชากรทั้งหมด 3,667 ครัวเรือน ไปคำนวณตัวอย่างได้ครัวเรือน โดยเทียบส่วนกับจำนวนประชากรในแต่ละกลุ่มผู้ใช้น้ำ และจะได้จำนวนตัวอย่างที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนในแต่ละกลุ่มผู้ใช้น้ำ ดังตารางล่าง รวมทั้งหมด 360 ครัวเรือน

1.7.3 วิธีการสุ่มตัวอย่าง

ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบกลุ่มขึ้น คือ ประชากรทั้งหมด 3,667 ครัวเรือน ซึ่งได้มาจากจำนวน 10 กลุ่มผู้ใช้น้ำ ดังนั้นจึงถือกลุ่มทั้ง 10 กลุ่ม ผู้ใช้น้ำเป็นกลุ่มย่อยแล้ว จึงดำเนินการสุ่มตัวอย่างในแต่ละกลุ่มย่อย ตามอัตราส่วน หรือสัดส่วนจำนวนประชากร ซึ่งในการสุ่มตัวอย่างจากประชากรในกลุ่มย่อยใช้วิธีการสุ่มแบบมีระบบ คือ เลือกตามช่วงปกติ จากประชากรทั้งหมด ทั้งขึ้นอยู่กับจำนวนตัวอย่างที่ต้องการสุ่มจากประชากรในกลุ่มตัวอย่างย่อยแต่ละกลุ่มผู้ใช้น้ำ ดังตารางที่ 1 รวมทั้งหมด 360 ครัวเรือน

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มผู้ใช้น้ำ	ตำบล	จำนวนประชากร (ครัวเรือน)	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง (ครัวเรือน)
ชอย 2 แม่วังฝั่งซ้าย	เสด็จ	495	49
ชอย 5 แม่วังฝั่งซ้าย	พิชัย	712	70
ชอย 8 แม่วังฝั่งซ้าย	พระบาท	375	37
แม่ปุงชอย 1-2	ชมพู่	680	66
คันธงชัย	คันธงชัย	215	21
กล้วยแพะ	กล้วยแพะ	378	38
ชอย 2 แม่วังฝั่งขวา	บ้านแดง	156	15
ชอย 3 แม่วังฝั่งขวา	ทุ่งฝ้าย	306	30
ชอย 10 แม่วังฝั่งขวา	บ่อแก้ว	269	26
36.7 L	บ้านเป้า	81	8
		3,667	360

(ที่มา: ข้อมูลสำรวจจำนวนประชากรของโครงการชลประทานแม่วัง-กัวลม ปี 2541)

1.7.4 เครื่องมือ ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ สร้างแบบสอบถาม (Questionnaire) ตามวัตถุประสงค์ และแนวคิดที่กำหนดขึ้น และบางส่วนได้ปรับปรุงสร้างขึ้นโดยอาศัย เครื่องมือของวิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2536) มาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับวัด ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารการจัดการใช้น้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำ แ โดยมิขั้นตอนในการสร้างแบบสอบถามดังนี้

1.7.4.1 การสร้างแบบสอบถาม

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งขอคำแนะนำจากประธานที่ปรึกษาเพื่อกำหนดแนวคิดในการวิจัย
2. จัดสร้างแบบสอบถามตามกรอบที่กำหนด และนำเอาแบบสอบถาม และปรับปรุงโดยพิจารณาในรายละเอียดให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ และลักษณะของการศึกษา
3. นำแบบสอบถามไปปรึกษาประธาน และกรรมการที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญในสาขาที่เกี่ยวข้องเพื่อตรวจสอบความตรงเชิง เนื้อหา (Content Validity) ของการวิจัย

4. นำแบบสอบถามที่ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบแล้ว ทำการแก้ไขปรับปรุง โดยความเห็นชอบของประธาน และกรรมการที่ปรึกษา
5. นำแบบสอบถามไปทดลองใช้ (Pretest) กับกลุ่มประชากรที่มีใช้กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่อำเภอเกาะคา โดยนำไปทดลองสอบถาม กับหัวหน้าครัวเรือน เกษตรตำบลจำนวน 30 คน และทำการทดสอบความเที่ยงตรง โดยหาค่าความเที่ยงตรงภายในด้วยการหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา (Alpha Coefficient) ตามวิธีของ Cronbach (วิเชียร เกตุสิงห์, 2530)

1.7.4.2 ลักษณะเนื้อหาของแบบสอบถาม

ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานของหัวหน้าครัวเรือนซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้นำจากโครงการชลประทานแม่วัง-กัวลม ตั้งแต่สถานภาพ ระดับการศึกษา จำนวนที่ดินที่ถือครอง รายได้ของครัวเรือน ตลอดจนถึงการรับข้อมูลข่าวสารเกษตรกรเอง เป็นต้น

ส่วนที่ 2 และ 3 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความร่วมมือของเกษตรกรในการบริหารกลุ่มฯ ตลอดจนถึงการร่วมมือในกิจกรรมต่างๆของกลุ่ม

ส่วนที่ 4 เป็นแบบสอบถามที่ถามถึงความเห็นเกี่ยวกับสาเหตุของข้อขัดแย้งและการระงับข้อขัดแย้งต่างๆ รวมถึงสอบถามความคิดเห็นในการปรับปรุงระบบชลประทาน

1.7.5 การเก็บและรวบรวมข้อมูล

1.7.5.1 แหล่งข้อมูล

ได้มาจาก ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ได้มาจากการสอบถามตามแบบสอบถามในภาคสนามและข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ที่ได้มาจากโครงการชลประทานแม่วัง-กัวลม และข้อมูลของสำนักงานเกษตรจังหวัด รวมทั้งข้อมูลอื่นๆประกอบ

1.7.5.2 การเก็บข้อมูล

ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความคิดเห็นของเกษตรกรในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้นำจากโครงการชลประทานแม่วัง-กัวลม ผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จาก เจ้าหน้าที่พนักงานเกษตรและพนักงานส่งน้ำของโครงการจำนวน 10 คน นำแบบสอบถามไปสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง ก่อนเจ้าหน้าที่ของโครงการฯ จะออกไปสัมภาษณ์ได้รับคำอธิบายและชี้แจงวิธีการสัมภาษณ์ การเก็บข้อมูลในรายละเอียดต่างๆจนเข้าใจเป็นอย่างดี นอกจากนี้แบบสอบถามที่ทำการสัมภาษณ์แล้ว แต่ละวันผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้องและสมบูรณ์ก่อนผู้สัมภาษณ์จะออกไปปฏิบัติงานในวันต่อไปทุกวัน การเก็บข้อมูลใช้เวลาประมาณ 2 สัปดาห์ คือในช่วงเดือนกรกฎาคม 2542

1.7.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อทำการสัมภาษณ์ตามแบบสอบถามครบตามจำนวนที่ต้องการ ได้นำข้อมูลมาตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้องของข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง และได้นำข้อมูลมาทำการแปลงข้อมูลเป็นรหัสตัวเลข (Coding form) ก่อนนำไปประมวลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์เพื่อทำการวิเคราะห์ในเชิงปริมาณ โดยใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ SPSS/PC⁺ (Statistical for the Social Science/Personal Computer)วิเคราะห์ได้แก่

1. ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของเกษตรกร วิเคราะห์ด้วยค่าความถี่ ร้อยละและค่าเฉลี่ย
2. ข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นของเกษตรกรต่อปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำใช้ค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ย
3. ระดับการศึกษาและขนาดที่ดินที่ถือครองต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มวิเคราะห์ความแตกต่างด้วยค่า(Chi-square)ไควสแควร์
4. การทดสอบสมมุติฐานด้วยสหสัมพันธ์(Correlation) โดยการคำนวณหาความสัมพันธ์แบบเพียร์สัน
5. วิเคราะห์ความสำคัญและความสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกร ด้วยพหุคูณถอย(Multipe Regression)

นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณที่ได้จากโปรแกรม SPSS/PC+ แปลผลร่วมกับข้อมูลที่ได้จากภาคสนามสรุปเป็นงานวิจัย โดยหลักการเป็นเหตุเป็นผลร่วมกัน เพื่ออธิบายให้เห็นถึงปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำจากโครงการชลประทานแม่วัง-ก้วลม ปัญหาอะไรที่จำเป็นต้องแก้ไขปรับปรุงในการใช้น้ำของเกษตรกร ทั้งนี้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรให้มีประสิทธิภาพที่สูงขึ้น